

Régi lapok — új lapok

Olvasson velünk!

Egy szerkesztőségi értekezleten nemrég azon vitakoztunk, nem túl sok-e a lapban a recenzió, a könyvkritika, a nyomtatásban megjelent művekhez kapcsolódó reflexió; egyik kollégánk a valóságtükrözést féltette ezektől a „másodlagos” írásoktól. József Attila erdélyi nyomait kutatva, váratlanul egy napilapban találtam újabb érveket e vitához, szerkesztőtársaim aggályaival szemben.

A *Brassói Lapok* sosem volt irodalomközpontú újság — annyira nem, hogy egykori főszerkesztője, Kacsó Sándor visszaemlékezéseinek második kötetében (*Fogy a virág, gyűl az iszap*), írói-újságírói pályájának épp erről a szakaszáról írva, szinte megfedelkeznek lapja vasárnapi mellékletéről. Pedig legalábbis egy telér itt is kínálkozik az irodalomtörténész számára. Akár például a recenziós oldalon. Megfogadva az akkori szerkesztők felszólítását („Olvasson velünk!” — ez volt a *Brassói Lapok* vasárnapi mellékletében a könyvoldal címe), olvassunk bele néhány cikkbe, gondoljuk újra az összeállítást. Ha már a József Attila-évforduló a kiindulópontunk, maradjunk az 1937. augusztus 8-i számnál, amelyben Brassai Viktor méltatása is megjelent a *Nagyon fáj* című kötetről. Brassai cikke önmagában sem csupán a József Attila-kutatás szempontjából érdekes, nyilván a kort is jellemzik az ilyen mondatok: „A hideg értelem nála a tragikus belső feszültség kohójában hevül izzó érzéssé. S ma, amikor a divatossá vált »antiintelektualizmus« számúzni szeretné a költészetből az életet s az olcsó ösztönösséget ültetné trónra, József Attila büszkén, szinte göggel vállalja az »intelektualizmus« vádját”.

Ha e Brassai-recenzió szövegkörnyezetét is megnézzük, akkor értjük meg igazán, hogy ez a „másodlagosság” milyen primér szükségletekre felelt — azt hiszen, félreérthetetlenül. A verskötet ismertetése fölött ugyanis tömör eszmeifuttatás olvasható Konrad Heidennek a Prager kiadónál megjelent Hitler-könyvéről. A magát meg nem nevező, még szignójával sem szereplő cikkíró (általában aláíratlanok a recenziók) korántsem bujószkázik az olvasóval, már ami a témát és annak időszerűségét illeti. Íme: „Lehet ma aktuálisabb könyv annál, mint amelyik Hitler és a horogkereszt rejtélyét fejti meg? Lehet ma aktuálisabb feladat, mint analízis alá venni ezt az embert, aki szuggesztív hatalmával milliókat vezet, akit milliók gyűlölnek, milliók félnek, aki mellett és aki ellen milliók sorakoznak frontba?” Valójában nem egy személyről, hanem egy társadalmi-történelmi jelenségről van szó: „Csak így, nyomról nyomra kísérve fejlődését annak a monstrumnak, amit ma Hitlernek neveznek, jövünk rá arra a rendszerre, amely a hitleri külpolitika látványos rögtönzéseiben van, értjük meg a provokációnak, a semmitől vissza nem riadó rágalmazásnak, az erőszakosságnak, felelőtlenységnek hitleri rendszerét. [...] A legizgalmasabb és legtanulságosabb fejezetei a könyvnek, ahol Heiden bemutatja, hogy a német demokrácia hogyan és miért vesztette el a játszmát Hitler ellen. Tanulságos, mert megmutatja: nem annyira a fasiszta mozgalom ereje, mint a demokrácia védelmezőinek gyöngesége juttatta sikerhez Hitlert — voltak olyan pillanatok, amikor csak egy erőteljes ütés kellett volna, hogy az egész fasiszta kolosszus darabokra törjön.” (Alig három hét múlva, 1937. augusztus 29-én Heiden újabb Hitler-könyvét ismertetik ugyanezekben a hasábocon, ezúttal a zürichi Europa-Verlag kiadását. Valószínűleg ugyanaz a publicista továbbmegy a Hitler-jelenség értelmezésében: „Heiden szomorú, kedvetlen, elhagyatott, magányos embernek rajzolja a német diktátort, akinek ösztinte barátja vagy barátjánője egy sincs s aki gyöt-rő, álmatlan éjszakákon tépelődik, mint elégíthetné ki még jobban és egyre jobban kielégíthetetlen hiúságát.” S amit már az előző cikk jelzett, azt most még hangsúlyosabban ismétli meg: „Ha az emberi értelem és a felébredt emberi szabadságvágy elsöpri egykoron a parancsuralmat, nagy és bonyolult lélektani feladat marad

az ösztönök és megalomániák sűrűjéből kibogozni, kitapintani azokat a rugókat és erőket, amik a diktátorok táborába sodorták az európai embermilliókat.“)

A Brassói Lapok 1937. augusztus 8-i „Olvasson velünk!“ oldalán kis belső vezércikk is található *A kontárság elleni küzdelem* címmel, amelyben a nemzeti-ségi irodalmat fenyegető veszélyekről esik szó, kisebbségi viszonyok között. Innen is érdemes idézni, legalább pár mondatot: „Már az ó-testamentum prófétái harcban állanak az álprófétasággal.“ És még inkább: „A mi kettőzötten kuszált önátszervező zűrzavarainkban bizony sok esetben nem a megfelelő képességek kerültek éppen a legfontosabb szerepekhez. Szinte ijesztő, mily könnyű itt az íróság és a tudósság címeihez jutni írói és tudományos produkció nélkül. S ijesztő az is, hogy a kontárság bámulatos készséggel megszervezi magát és a szerepkörökből pozíciókat épít ki.“ Az újságoldal jobb szélén pedig a Széchenyi-napló (1836—1843) ismertetése található, nem kevésbé igényes, időszerű gondolatokat ébresztő formában.

Nem kivételesen sikerült, egyszeri recenziósorozat az, amit itt kiemeltünk; ellenőrzésképpen vissza is lapozhatunk a Brassói Lapokban. Két héttel korábban megállhatunk például a Cs. Szabó László novelláit (*Apai örökség*) ismertető, ugyancsak aláíratlan cikknél. Elsősorban persze az irodalomtörténést furdalja a kíváncsiság, ki lehetett az, aki már 1937 júliusában ennyire ráérezett Cs. Szabó prózájára: „Még fiatal és már rengeteg a tapasztalata, itthon, odakint. [...] életismeret és műveltség. Ifjúság, gyöngédség, hazafiság és európaiság. Érzék a modern dolgok és érzék az ódon dolgok iránt.“ Szó kerül ebben a nyúl farknyi recenzió harc-ról, szerelemről, Párizsról, Londonról, Olaszországról, emigrációról, tanulásról. 1937-ben, vagyis majdnem fél évszázaddal a legújabb Cs. Szabó-novellaválogatás, a *Vérző fantomok* megjelenése előtt!

Úgy érzem tehát, hogy elhamarkodott volt kollégám recenzió-ellenes kirohánása. Igaz ugyan, hogy az újságírói-írói tisztánlátás, sőt ennek azonnali nyilvánosságára hozatala nem akadályozta meg a második világháborút, a Hitler nevével összekapcsolódott örültégeket — ettől azonban még nem kompromittálódott az „Olvasson velünk!“ jelszava.

Két fiatal művész a Korunk Galériában

Kolozsvárott találkoztak, a képzőművészeti főiskola hozta össze őket. Gál Éva Emese észak felől, Szatmárról jött, most végez a grafika szakon, Burján G. Emil keletről, Gyergyószentmiklósról, és szobrászatot végzett ezelőtt öt évvel.

Ellentétek vonzzák egymást — mondják. Az egyik alföldi, grafikus és költő, a másik a havasokból való, szobrász és a „matematika“ megszállottja. Érthető, hogy összeházasodtak.

Burján már a főiskolán a mértan vonzásában élt; a szobrászműterem után legtöbb idejét az ipari formatervezés (design) tanszéken töltötte. Diplomamunkájának megvédése után további terveiről kérdezték: szeretne olyan hatásokat elérni, színek nélkül persze, amilyeneket Vasarely ért el síkban — válaszolta. Ez megoldhatatlannak bizonyult számára, mégis nagyon érdekes eredményekhez jutott a nálunk kevésbé kedvelt geometrikus absztrakt terén.

A művészetnek ez az ága hét évtizeddel ezelőtt indult a festészetben Mondriannel, azóta rendületlenül tartja magát, napjainkban Victor Vasarelyvel (Vásárhelyi Győzővel) tetőzött, de számos képviselője akadt a szobrászatban is. Burján nagyon szerény eszközökkel kezdte, de viszonylag önállóan. Egymást metsző, négyzetes fa rudakból alakította ki fák koronáira emlékeztető kompozícióit, majd ugyanazokat fémcsővekből is megoldotta. Aztán autómotorok selejtes fogaskerekeiből hozott létre teljesen elvont alakzatokat.

Utóbbi időben főleg a gömbi geometria foglalkoztatja. A gömb felületét létrehozó elemek érdeklik, az alapvető gömbháromszög és gömbötszög, továbbá a gömbnégyzet. Ezek változataiból indul ki és hozza létre sajátos alakzatait: a fogaske-

rekekből kialakított ötszögek és háromszögek képezik az egyik gömböt, különböző méretű négyszögek a másikat. Újabb változatként, *Évszakok* című hatásos művén két gömböt helyez egymásba; egy másik munkáján egymás fölé kettőt, hártat, majd egymás köré ötöt; a gömbök egy része nagyobb négyszögekből és kisebb háromszögekből, másik része nagy ötszögekből és apró háromszögekből áll. *Szabadság* című munkáját domború és homorú formákra építi; kifelé domborodó részeihez a fogaskerék körívéből patkó alakú szelvényeket vág ki, ezeket homorúan elhelyezkedő félköríves részek kapcsolják egybe. Ha ezt a plasztikailag érdekes, nagyon nyitott, levegős alakzatot körbe forgatják, szabályos gömböt határoz meg a térben.

Burján nem csak ívelő elemekből alakít ki gömbformát, hanem egyes fémcsövekből, bonyolult kapcsolásrendszerrel ötszögeket hoz létre, azokból pedig a gömb képzetét keltő alakzatot, amely egyben a szén kristályrácsára is erősen emlékeztet. Nagyon érdekes a széthúzó és összetartó (divergens és konvergens) erőkre épülő, vaskos fémkarikákból kialakított *Egyensúly* című kompozíciója is. Mintha valami láthatatlan erő tartaná egybe ezeket a laza rendbe (végső fokon ugyancsak gömbszerűen) elhelyezett karikákat, és tartaná vissza attól, hogy szanaszét repüljenek.

Burján legtöbb mértani művének szervező elve a pontszimmetria. A gömbön egymással szemben, pólusosan helyezkednek el ugyanazok az elemek, mintha a gömb középpontja egy lencse lenne, amely átvetíti ezeket az elemeket egyik oldalról a másikra; a gömbötszögeknek, a gömbháromszögeknek és -négyszögeknek megvan a tükörképük a túldolgalon, s ezek mozaikként fedik az egész felületet. Az ilyen szerkesztés gyakorlati, kísérleti úton is megoldható, de elméletileg is ki lehet számítani; ez utóbbi épp oly érdekes házi feladat, mint egy sakkrejtvény megoldása. Burján művei meglepőek, mert nálunk szokatlan anyagból készülnek, s mert a szobrász, saját bevallása szerint, sohasem látott, de logikus formákra törekszik.

Ezek az érdekes kísérletek végesek, hiszen a matematikában adott lehetőségek függvényei. Ezzel Burján is tisztában van. Néhány kiállított művén, amilyen például a *Torzó*, már utal az emberi test felépítésére, gyergyói műtermében pedig már több, a realitáshoz közel álló munkája jelzi művészi útjának újabb irányvételét.

Tulajdonképpen a figurális művészet is alapvető mértani alakzatokból — kocka, gömb, kúp, henger stb. — építi ki a maga összetettebb, bonyolultabb formáit. Gondoljunk az ó-egyiptomi kocka-szobrokra, és azok mai vetületére Brancusi-nál. Cézanne is azt hirdette, hogy a természetben adódó valamennyi test mértani formákra vezethető vissza. Az egyszerű akadémiai tanulmányoknál többnyire mértani formákból indulnak ki, a fejet kezdetben tojásként vázolják fel, a kart hengerként, s aztán lépnek tovább a részletek felé. Burján nem geometrikus formából indul ki most bemutatott munkáin, nem a valóságos formától halad az elvonatkoztatás felé — mint annyian teszik —, hanem a lehető legegyszerűbb, legabsztraktabb elemekből alakítja ki a szobrászat szókészletét képező geometriai formáit. Másképpen: megszervezi a geometriai formák struktúráit.

Viszonylag száraz elemekből — vascső, fogaskerék, acélgyűrű stb. — alkotott meglepő és látványos kompozíciói belső díszítésre vagy monumentális térplasztikára egyaránt alkalmasak. Egzakt tudományokból merítő művészete tárgyilagosabb, mint a líra, s a dráma felé hajló Gál Éva Emeséé viszont jellemzően közvetíti korunk tudományos szellemét.

Gál Éva Emese munkái két elkülöníthető csoportra oszlanak: a korábbiak irodalmi művek plasztikai megfogalmazásai, az újabbak elvontak, létük önálló.

Adonyi Nagy Mária kettős — minduntalan bezáruló és megtárlkozó lényét, önmagába zárt folytonos körforgását, a világot különös költői képekben érzékelő művészetét fogalmazza meg grafikai jelképekben, egyik lapján; nem egy adott verset illusztrál. A költő és grafikus Gál Éva ráérez a költő Adonyi Nagy Mária bátor és őszinte magatartására, folytonos vágyódására valami elérhetetlen után.

Radnóti Miklós: *Razglednicák*. Már a versciklus címe is képiségre utal. Meredek falként szögdrótkerítés. Földtől az égig. Agresszíven, hisztérikusan meredező kampók minden irányba. Fényzuhatag helyett szürkéség, fekete gázsó omlik alá. Lent a semmiben, mint gazdáját vesztett üres ruhadarab, felvillan fényesen és véresen egy kuszált drapéria.

Kányádi Sándor: *Requiem egy erdőért*. A kellemesen zöld erdő vízszintesen fekszik. Még élönke, elevennek tűnik, de csak annyira, mint a víz felszínén úszó Ofélia. A valóság a kopár hegyoldal, amelyen szétszórt facsonkok meredeznek kérdően és vádlón, mint a fejfák.

Szekely János: *A nyugati hadtest*. A kép síkját vékony vonalú kereszt osztja fel, szabályosan. Távolodó, fonnyadt testüket fáradtan vonzó emberek — örök között. Egymagában és bőségesen beszédes kép. De alul ott vannak a halottak

ruhái, céljukat vesztett holmik egy célzó keresztjének betajolásában, amely megismétli az egész kompozíció keretét, de már ténylegesen, tárgyszerűen. A lassan távolodó, fáradt emberek háta biztos célpont valamelyik buzgó, a kíséretre már ráunt katona számára, aki elfelejtette, hogy valaha ő is embernek született.

Gál Eva most távolodik a fogalmi elemektől, a szóban megfogalmazható képtől és jelképtől. Csak folttal, csak vonallal, színnel „beszélget”, ha úgy tetszik, divatosabb idegen szóval „kommunikál” a nézővel. A maga jelrendszerét alakítja ki. Azt feszegeti, hogy a kompozíció keretében hogyan viszonyul egymáshoz két folt, vagy egy vonal egy folthoz, s hogy ezek miképpen hatnak a nézőre. Erre a kísérletsorra a kollográfia eljárás — lapra ragasztott és festékelt lenyomott különböző tárgyak: zsinór, csipke, érdes papír, toll stb. — alkalmasabbnak bizonyult számára a litográfiánál. Előbbi szabatosabb rajzot igényel, utóbbi a vonal mellett folthatásokat is ad, s a nyomás után alig felismerhető anyagok folytán a mű valamilyen sejtelmes zöngét kap. Ez megfelel alkotója álmodozó lényének. Nem véletlen, hogy amikor főiskolai feladatként tanára *„Részlet egy fantasztikus gyűjteményből”* címmel jelölt ki évfolyamán képzeletet szárnyaltató feladatot, ő azt egy „álomgyűjtemény” részletévé fogalmazta át.

A kollográfia sokfajta lehetőségeinek egyikét használja ki *Részlet egy kis világból I.* című lapján is: egy vonalrendszer változásairól, felszabadulásairól „mesél”; a lap kisebb, kellemes felületű négyzetekre oszlik, mindegyikén egy önmagába bonyolódó vonallal: kép és jelkép. A világról alkotott képét grafikai képekre fordítja át Gál Éva, mint ahogy nyomatain is kedvenc eljárása a képek átfordítása más és más helyzetekre, színekre, tónusokra. Munkáinak nyelvezete mai, de utalásai között is sok a mai technikai civilizációra vonatkozó.

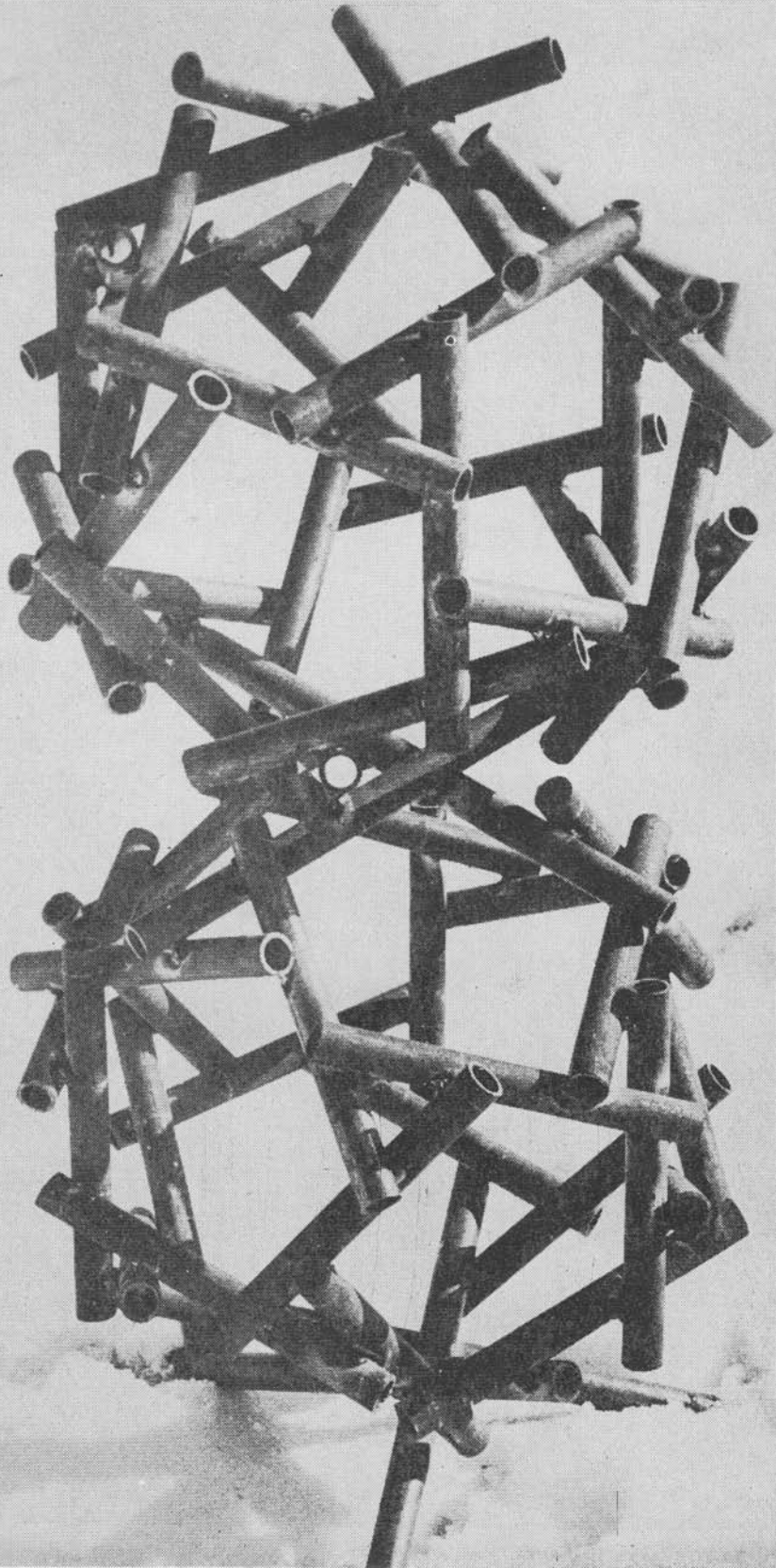
Fiatal, törekvő és külön utakon járó művészpár jelentkezését jeleztük — örömmel. Szeretnénk ismert és elismert művészként is írni róluk.

Bartholomäus

Paloták és otthonok

A *Korunk Évkönyv* urbanisztikai tanulmányainak olvastán vetem papírra az itt következő, engem régóta foglalkoztató gondolatokat. Volt kisváros, ma megyeszékhely újonnan épült művelődési palotájában gyönyörködöm. Impozáns az új, csupa üveg, csupa fém és márvány előcsarnok, a nagyterem, amelynek szőnyegpadlóján még a járás is másképp esik, mint a régi recsegő hajópadlón, remek a színpad, ezen akár operát is be lehetne mutatni, szemben a hajdaniéval, amelyen vendégszereplő iskolai színjátszó csoportunk két statisztájának a félrehúzott zongorán kellett kucorognia jelenéséig, a fűtött öltözők és próbatermek nagyvárosi színházban is fényűzők volnának, egy szó mint száz, már hajlandó lennék levonni a következtetést, hogy minden szép és minden jó, amikor egykori gyakorló ifjúsági vezető mivoltomban azt találok kérdezni az igazgatótól, hogy hol van helye ebben a kacsalábon forgó palotában a kiscsoport-foglalkozásoknak. Öltöző nagyságú szobát mutat, rajta felírás, miszerint zenekari próbaterem ajtaja előtt állok. Egy asztal, pár szék meg egy álló fogas fér el benne. Összesen három hasonló helyiséget találok. Az „ennyi éppen elég” megjegyzés aztán a szót is belémfojtja. Valóban, minek is több? Gyűlésekre, vendégszereplő színházak, hakti-csoportok előadásaira ott a nagyterem, a palota állandó műkedvelő csoportjainak próbáihoz, előadásaihoz elegendő az egy-két próbaterem, a szavalók, művészbrigádosok, zenészek számára ott vannak a kis, barátságatlan szobácskák, a műkedvelő festők, szobrászok számára van egy műteremnek kinevezett nagyobb helyiség, a közönség pedig elfér az előcsarnokban, ahol bált is lehet rendezni. Hogy mellettük másoknak is helye lehetne a palotában? Ha újabb körök alakulnak, azok majd váltják egymást a régiekkel a meglévő szobákban, míg ki nem kerül a „megtelt” felírás. — Annyian azonban sohasem lesznek, hogy megtöltsék a palotát — nyugtat meg kísérom. — A könyvtár olvasóterme is jobbadán üres...

BURJÁN G. EMIL: GÖRBÜLT TEREK

Hát igen. Viszont tele van a nagyvendéglő, valamennyi cukrászda, a nappali bár. Beszélgetni vágyó ismerősöm féldecit rendel, hogy ki ne nézzenek bennünket az estébe hajló utcára a presszó kiszolgáló lányai, akik rosszallón csóválják fejüket, ha a két vendég csak kávét kér este hat óra tájt. A korzón legények füttyöngenek vásárlószattyorral cipekedő fiatalasszonyok után, a városi KISZ-titkár pedig felpanaszolja, hogy nincs hol berendeznie az ifjúsági klubot. Mikor nyolc óra felé hazaindulok, félig lehunytt szemként kacsint rám a művelődési palota sötét homlokzatáról egyetlen magányos ablak fénye, amelynek láttán arra gondolok, nincs-e valamiféle — régi nagyvárosok monumentális hajdani épületeire sandító — kompenzációs szándék az ilyen és hasonló művelődési paloták építetetőiben? Azok az épületek félszázeres, százezer vasókos kis számú elitjének a palotái voltak, fényes előcsarnokkal, színházteremmel, esetleg egy klubteremmel, pár kis szobával a járulékos szolgáltatások számára, kielégítve a kis és közép nagyságú települések reprezentációs igényeit. Aki egyebet — például klubéletet — akart, az társaságot hívott saját 4-5 szobás villájába, elment a zártkörű klubba — mert ilyen is volt nálunk, ha hihetetlennek tűnik is —, vagy munkásként beült szakszervezete székházába. Ahol volt könyvtár, olvasóterem, klubszoba, kisebb gyűlésterem, lehetett újságot olvasni, sakkozni, tehát ahol jól érezte magát, mert ha akart, bekapcsolódott a közös tevékenységekbe, ha pedig nem, hódolt saját szórakozásának. Nos, ha a társadalmi rend változásával együtt eltűntek a zártkörű elitklubok, el a polgári vagy főúri estélyek, ha a nagyvárosokban a színházak, városi művelődési paloták mellett megmaradt munkásklubok, lakóegyei klubok nagyjából kielégítik a kiscsoportok kikapcsolódási, művelődési igényeit — bár erről is beszélhetnénk —, a kisvárosokban, vagy 40-50 000 lakosú településeken nagy fényűzés a reprezentatív, csak kisszámú embernek művelődési otthont, öntevékenységre helyet adó paloták építése.

Félreértés ne essék, nem a színháztermet vagy a fényes előcsarnokot nehezményezem. Kell a szőnyegpadló, a bársonyfüggöny, a márvány, miért legyenek civilizálatlanabb körülmények például Zilahon, mint Kolozsvárott? Viszont: miért nem gondol a rendelő, a tervező arra, hogy a művelődési palota sokszor évtizedekig egyetlen művelődési nagyberuházás egy-egy ilyen városban, amelynek nemcsak mai, de holnapi művelődési igényeket is ki kell elégítenie? Köztudott, hogy iskolázottsági szintünk emelkedése, a tömegkommunikációs eszközök gyarapodása differenciálólólag hat, a régebbi tömeges népművelési rendezvények helyét fokozatosan átveszik az önművelési, kiscsoport jellegű foglalkozások. Mi lesz majd mai művelődési házainkban, ha teszem azt, a mostani egyetlen reprezentatív színjátszó-csoport mellé pódiumszínpad, bábcsoport, pantomim-stúdió, árnyjáték-együttes, versmondó-csoport is alakul? Hát akkor, ha mindegyik a román, illetve nemzetiségi együttes is igényt tart majd? Hát akkor, ha ezeket még korecsoportonként is rétegezni kell, hiszen külön akar dolgozni a fiatalság s külön a felnőttekből álló kiscsoport? Hely, feltételek stb. híján elutasítjuk majd őket? Kizárjuk valamelyik réteget a műkedvelésből, az önképzésből? Ne abból induljunk ki, hogy sok helyütt egyetlen csoportot is nehéz összevíválni. Persze hogy nehéz, hiszen sok mindennek még az elején vagyunk. Fiatalságunk most városiasodik, a felnőtt nemzedék, amely nagykorúan került a városba, helyét keresi, és alapvető új státusjelképeit vásárolja meg, a nyugdíjasok pedig unokát nevelnek. Viszont egyszer a fiatalok is felnőtte válnak, a státusjelképekből elegendő lesz, az unokákból pedig felnő az a fiatalság, amely már életelemének érzi a várost, tehát természetesen mozog benne. Hogy ráérünk majd akkor kielégíteni az igényeket? Nem vagyok ebben biztos. Az igényeket alakítani kell, s alakításuk már elkezdődött; a kiscsoport-tevékenységek népszerűségének legjobb bizonyítéka kétévenkénti művelődési seregszemlének sikere. A fejlődés töretlenségének biztosításához azonban már a létezőnél jobb feltételek kellene. Nem anyagiak, koncepcióbeliek. At kell gondolkunk művelődési tömegmozgalmunk alakulását, várható tendenciáit, s elébe kell mennünk a jövőnek. A módszerek változtatásával, a körülmények átalakításával, ha úgy tetszik, például reprezentatív művelődési házaink terveinek átdolgozásával. Hogy kevesebb legyen bennük a diszterem, de több a 30-40 ember kulturált együttműködéséhez szükséges közép nagyságú szoba, vagy hogy nyitható és nyitott legyen minden ajtójuk. Esetleg, ha úgy tetszik, ne csak monumentálisak, de funkcionálisak is legyenek, ma, holnap, és ha kell, holnapután is. A városépítés tudományához ez is hozzátartozik.

Kovács Neve

Kell a törődés

Távoli ismerőssel hozott össze a véletlen nemrég. Egy irányba vitt az utunk. Mit tesz az ember ilyenkor? Cseveg. Jelentéktelen dolgokról, mindenféle általános-ságról. Egyszerre csak felkapom a fejem. Rég látott ismerősöm ugyanis ezt mondja: „Ha jól megnézed, nem is olyan csúnyák ezek a házak.“ Jól hallottam, hogy ez az ember engem letegezett? De hát én sohasem tegeződtem vele. Vagy kihagy a memóriám? Így füstölgök magamban, néhány mondat után aztán kiderül, hogy nem velem. csupán a kifejezéssel van egy kis baj. Az általános alanynak ez az idegen-szerű használata okozta a félreértést; csakhamar tisztázódott a helyzet. Nagy költőnkkel szólva azonban, a hallgatóságot egy percig sem szabad bizonytalanságban hagyni. Nézzük meg közelebbről, az előbbi esetben mi volt az elbizonytalanodás oka.

A magyarban az általános alanynak ezt az egyes szám második személyű igével kifejezett formáját (*látod, nézed*) az én fülem csak a közmondásokban érzi helyénvalónak — ott megszokott, mondhatni általános forma —, de a köznyelvben, még kevésbé az irodalmi nyelvben nemigen van keresnivalója.

Ha külön alanyt nem alkalmazunk, rendszerint az igei állítmány többes harmadik személyével fejezzük ki az általános alanyt. Hogy *hívták* az asszonyt?; *Arnyékaért becsülik* a vén fát; A jó bűrt fából *készítik*. De a többes szám első személyű ige is gyakran szolgál általános alany kifejezésére: Itt is *megfigyelhetjük* a szabályos váltakozást; Ha közelebbről *megvizsgáljuk*...; Ne *becsüljük* túl az értékét.

Az általános alanyú cselekvő igei állítmány helyett — vagy éppen elkerülése céljából — főnévi igenévi állítmányt is használhatunk: *Hallani* már a dörgést; *Oda juthatni*: ez volt minden álma; *Messziről látni*, amint közeledik.

A -ható, -hető képzős névszói állítmány szintén kifejezhet általános alanyt (*megfigyelhető, elképzelhető, elgondolható*), bár ez a forma kissé szikár, hivatalos ízű, kiváltképp, ha a főnévi igenéves állítmány (*hallani, látni*) tősgyökeres, ízes-zamatos kifejezésmódja mellé állítjuk. Természetesen szövege válogatja, hogy melyik hová talál, s hol kirívó: más a tudományos értekezés, és ismét más a szép-irodalom nyelve. Ami az egyikben a helyén van, a másikban idegen testként hat, nemegyszer nevetségessé teszi a szöveget.

Az általános alany kifejezésére a magyar nyelv a leggyakrabban az *ember* főnevet használja: „Azt hinné az *ember*: élő tilalomfa“ (Arany: *Toldi*); Mit gondol ilyenkor az *ember*?; Nézze meg az *ember*! A *világ* főnév is szolgálhat általános alanyként, bár az *ember*-nél jóval ritkábban. Inkább népdalokban, szólásokban találkozni vele: Úgyis tudja már a *világ*, hogy én téged szeretlek; Nem a *világ*; Mit mond a *világ*?

A számításba jöhető sokféle szerkesztésmód arra figyelmeztet, hogy — vissza-térve kiindulópontunkhoz — egyetlen lehetőség „nem a világ“, valamennyi rendelkezésünkre álló kifejezésmóddal élnünk kell — természetesen a beszédhelyzet megszabta feltételek között, adekvát módon. Azzal, hogy csak egyetlen formát használunk, szegényítjük a nyelvet, s lassacskán elfelejtődnek a *választás lehetőségei*, kiszorulnak a forgalomból a legmagyarosabb, legeredetibb szerkezeteink. Az egyes szám második személyű ige általános alanyként való unos-untalan használata — szóban-írásban egyaránt — arra int, hogy nem mindig az a jobb, ami idegen vagy annak látszik. Eleinte, lehet, az újszerűség varázsával hatott, mára azonban már ez az erénye is elveszett. További burjánzásának egyetlen orvossága az, ha gazdag kifejezéstárunkból mindig az alkalomhoz, beszédhelyzethez épp megfelelő formát választjuk. Tehát *választunk* a sok közül, mert *még* választhatunk. Miért eléged-nénk meg az anyanyelv vékony erecskéjével, ha vár bőven buzogó forrása? Hogy meddig? Amíg akarjuk, hisz valamennyien *részesei* vagyunk a nyelvnek. Akkor is, ha írunk, akkor is, ha beszélünk. Méghozzá cselekvő, felelős részesei.

Hogy a forrásvíz, a szomjúságot oltó hús kútvíz hasonlatnál maradjunk: közösségünk öntudatától, önbecsülésétől függ, avagy nemtörődömségén, közömbösségén múlik, hogy egyszer majd beomlik vagy sem „az anyanyelv kútja“. Ez a választási lehetőség — úgy hiszem — nem igényel további fejtegetéseket, érvelésre mégúgysem szorul.

Irabi' Ilona